MƏKTƏB VƏ PEDAQOJİ FİKİR TARİXİ
HISTORY OF THE SCHOOL AND PEDAGOGICAL THOUGHT
ИСТОРИЯ ШКОЛЫ И ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ МЫСЛИ

UOT 37.1

Təranə Şəmistan qızı Paşayeva
Azərbaycan Respublikasının Təhsil İnstitutunun
fəlsəfə doktoru proqramı üzrə dissertantı
E-mail: terane.pashayeva.82@gmail.com
Orcid: 0000-0001-1201-3740
https://doi.org/10.69682/arti.2025.92(6).313-317

XIX–XX ƏSRLƏR QOVŞAĞINDA AZƏRBAYCAN PEDAQOJİ FİKRİNDƏ SƏFƏRƏLİ BƏY VƏLİBƏYOVUN MAARİFÇİLİK İRSİ VƏ TƏHSİL KONSEPSİYASI

Tarana Shamistan Pashayeva
doctorial student in the program of doctor of philosophy
of the Institute of Education of the Republic of Azerbaijan

THE ENLIGHTENMENT HERITAGE AND EDUCATIONAL CONCEPT OF SAFARALI BAY VALIBAYOV IN AZERBAIJANI PEDAGOGICAL THOUGHT AT THE TURN OF THE 19TH–20TH CENTURIES

Тарана Шамистан гызы Пашаева
диссертант по программе доктора философии
Института образования Азербайджанской Республики

ПРОСВЕТИТЕЛЬСКОЕ НАСЛЕДИЕ И КОНЦЕПЦИЯ ОБРАЗОВАНИЯ САФАРАЛИ БЕКА ВЕЛИБЕКОВА В АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ МЫСЛИ НА СТЫКЕ XIX–XX ВЕКОВ

Xülasə. Məqalədə XIX əsrin sonu – XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan pedaqoji fikrinin formalaşmasında mühüm rol oynamış maarifçi-pedaqoq Səfərəli bəy Vəlibəyovun həyat yolu, pedaqoji baxışları və metodik sistemi kompleks şəkildə araşdırılmışdır.
Açar sözlər: *Azərbaycan maarifçiliyi, pedaqoji fikir tarixi, ana dilində tədris, humanist pedaqogika, dərslik yaradıcılığı, milli tərbiyə*

Abstract. The article provides a comprehensive analysis of the life path, pedagogical views, and methodological system of Safaraly bay Valibayov, a prominent educator who played a significant role in the development of Azerbaijani pedagogical thought at the turn of the late nineteenth and early twentieth centuries.
Keywords: *Azerbaijani enlightenment, history of pedagogical thought, mother-tongue instruction, humanistic pedagogy, textbook development; national education*

Аннотация: В статье комплексно исследуются жизненный путь, педагогические взгляды и методическая система просветителя и педагога Сафарали бека Валибекова, сыгравшего значительную роль в формировании азербайджанской педагогической мысли конца XIX – начала XX веков.
Ключевые слова: *азербайджанское просветительство, история педагогической мысли, обучение на родном языке, гуманистическая педагогика, учебники, национальное воспитание*

Giriş. XIX əsrin sonlarında müəllim hazırlığı məsələsi Azərbaycan üçün həyati əhəmiyyət daşıyırdı. İbtidai və orta məktəblərin sayının artması peşəkar pedaqoqlara ehtiyacı kəskin şəkildə artırmışdı. Bu ehtiyacın ödənilməsində Zaqafqaziya (Qori) Müəllimlər Seminariyası xüsusi rol oynamışdır. 1876-cı ildə yaradılan bu se-

minariya regionda dünyəvi pedaqoji təhsilin əsas mərkəzlərindən birinə çevrilmişdir.

1879-cu ildə seminariyanın nəzdində Azərbaycan şöbəsinin açılması milli pedaqoji fikir tarixində mühüm hadisə idi. Bu şöbə azərbaycanlı müəllimlərin hazırlanmasını hədəfləyir və kənd məktəbləri üçün kadr təminatını həyata keçirirdi. Səfərəli bəy Vəlibəyov bu şöbənin ilk məzunlarından biri olmaqla, yalnız müəllim kimi deyil, həm də pedaqoji metodist və maarifçi kimi formalaşmışdır.

Seminariyalarda tədrisin rus dilində aparılmasına baxmayaraq, ana dili və dini fənlərin tədrisi milli kimliyin qorunması baxımından mühüm rol oynayırdı. Bu fakt Səfərəli bəy Vəlibəyovun sonrakı pedaqoji fəaliyyətində ana dilinə və milli-mədəni dəyərlərə xüsusi önəm verməsinin əsas səbəblərindən biri kimi qiymətləndirilə bilər.

XIX–XX əsrlərin qovşağında Azərbaycan pedaqoji fikri mürəkkəb, lakin məhsuldar inkişaf mərhələsindən keçmişdir. Maarifçilik ideyaları, imperiya təhsil siyasətinin ziddiyyətləri, müəllimlər seminariyalarının fəaliyyəti və yeni ziyalı nəslinin formalaşması milli pedaqoji düşüncənin əsas struktur elementlərini müəyyən etmişdir. Bu mühit Səfərəli bəy Vəlibəyovun pedaqoji dünyagörüşünün, metodik yanaşmalarının və maarifçilik missiyasının formalaşmasında həlledici rol oynamışdır [Paşayeva, 2025].

Səfərəli bəy Vəlibəyovun pedaqoji görüşlərini və elmi-metodik irsini dərindən anlamaq üçün onun həyat yoluna və fəaliyyət göstərdiyi ictimai-mədəni mühitə nəzər salmaq zəruridir. O, XIX əsrin sonu – XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan maarifçilik hərəkatının ön sıralarında yer alan, müəllimlik fəaliyyətini milli-mədəni məsuliyyətlə birləşdirən nadir pedaqoji simalardan biri olmuşdur. Səfərəli bəyin həyat yolu təkcə fərdi peşəkar inkişafın deyil, eyni zamanda milli təhsilin formalaşmasının canlı nümunəsi kimi çıxış edir.

Səfərəli bəy Vəlibəyov Şuşada doğulmuş, uşaqlıq və gənclik illərini zəngin mədəni ənənələrə malik Qarabağ mühitində keçirmişdir. Şuşa XIX əsrdə Azərbaycanın əsas mədəni və maarifçilik mərkəzlərindən biri idi. Bu şəhər ədəbiyyat, musiqi və təhsil baxımından ölkənin aparıcı intellektual ocaqlarından sayılırdı. Belə bir mühit gənc Səfərəli bəyin dünyagörüşünün formalaşmasında mühüm rol oynamışdır.

Onun ilkin təhsili klassik Şərq məktəbi ənənələri ilə bağlı olsa da, sonrakı mərhələdə dünyəvi təhsilə yönəlməsi onun pedaqoji baxışlarında sintezçi mövqenin yaranmasına səbəb olmuşdur. Şərq əxlaqı və Avropa pedaqoji rasionalizmi onun düşüncəsində bir-birini tamamlayan elementlər kimi çıxış edirdi.

Zaqafqaziya (Qori) Müəllimlər Seminariyasında təhsil alan Səfərəli bəy müasir pedaqoji metodlarla tanış olmuş, tədrisin sistemli təşkili, şagird psixologiyasının nəzərə alınması və praktiki məşğələlərin əhəmiyyəti haqqında dərin biliklər əldə etmişdir. Eyni zamanda, seminariyada ana dili və milli məsələlər ətrafında gedən müzakirələr onun milli təhsil ideallarını möhkəmləndirmişdir.

1881-ci ildə seminariyanı bitirən ilk azərbaycanlı məzunlardan biri kimi Səfərəli bəy "xalq müəllimi" adına layiq görülmüşdür. Bu fakt onun yalnız akademik hazırlığının deyil, həm də pedaqoji potensialının yüksək qiymətləndirildiyini göstərir.

Seminariyanı bitirdikdən sonra Səfərəli bəy Vəlibəyov müəllimlik fəaliyyətinə başlamış və qısa müddətdə peşəkar pedaqoq kimi tanınmışdır. Onun dərs demə tərzi klassik mexaniki əzbərləməyə deyil, şagirdlərin fəal iştirakına əsaslanırdı. O, dərslərində dialoq, sual-cavab, praktiki tapşırıqlar və müşahidə metodlarından istifadə edirdi.

Səfərəli bəy üçün müəllimlik yalnız peşə deyil, ictimai missiya idi. O, məktəbi cəmiyyətin intellektual və mənəvi inkişaf mərkəzi kimi qəbul edirdi. Bu baxımdan onun pedaqoji fəaliyyəti həm şagirdləri, həm də yerli ictimai mühiti əhatə edirdi. Müəllim kimi qazandığı nüfuz ona maarifçilik ideyalarını daha geniş auditoriyaya çatdırmaq imkanı verirdi.

Səfərəli bəy Vəlibəyovun maarifçilik fəaliyyətində ana dili məktəblərinin təşkili xüsusi yer tuturdu. XIX əsrin sonlarında rusdilli məktəblərin üstünlük təşkil etdiyi bir dövrdə ana dilində təhsilin təşkili milli cəsarət və prinsipiallıq tələb edirdi. Səfərəli bəy bu istiqamətdə praktiki addımlar ataraq Şuşada ana dili məktəbi açmış və burada səs üsulu ilə tədrisi tətbiq etmişdir.

Bu məktəblər təkcə savad öyrətmə funksiyasını yerinə yetirmirdi; onlar milli şüurun formalaşması, dilin qorunması və cəmiyyətin maariflənməsi baxımından mühüm rol oynayırdı. Səfərəli bəy məktəbində müxtəlif sosial təbəqələrdən olan

uşaqların təhsil alması onun sosial bərabərlik ideyasına sadiqliyini göstərirdi.

Səfərəli bəy Vəlibəyov təkcə sinif otağında deyil, ictimai müstəvidə də fəal idi. O, digər maarifçilərlə əməkdaşlıq edir, pedaqoji problemlər ətrafında müzakirələr aparır və təhsil islahatlarının zəruriliyini müdafiə edirdi. İsmayıl bəy Qasprinski ilə görüşü və onun ideyalarından təsirlənməsi Səfərəli bəyin pedaqoji dünyagörüşünün beynəlxalq türk maarifçiliyi ilə əlaqələndiyini göstərir. Bu əlaqələr onun pedaqoji fəaliyyətini regional çərçivədən çıxararaq daha geniş mədəni-coğrafi kontekstə daxil etmişdir. Səfərəli bəy üçün maarifçilik yalnız lokal problem deyildi; o, bunu ümumtürk və ümumbəşəri inkişaf məsələsi kimi dəyərləndirirdi.

Səfərəli bəy Vəlibəyovun həyat yolu və maarifçilik fəaliyyəti onun pedaqoji irsinin ideya-mənbəyini təşkil edir. Qarabağ mühitində formalaşması, Qori Müəllimlər Seminariyasında aldığı təhsil, müəllimlik təcrübəsi və ictimai fəaliyyəti onun pedaqoji görüşlərini sistemli və çoxşaxəli etmişdir. O, müəllim obrazını bilik daşıyıcısından çox, cəmiyyətin mənəvi-intellektual rəhbəri kimi təqdim etmişdir.

Bu həyat və fəaliyyət təcrübəsi növbəti mərhələdə onun pedaqoji baxışlarının, metodik prinsiplərinin və dərslik yaradıcılığının formalaşmasına zəmin yaratmışdır.

Səfərəli bəy Vəlibəyovun pedaqoji baxışları XIX əsrin sonu – XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan təhsil sistemində gedən keyfiyyət dəyişikliklərinin bariz ifadəsidir. Onun pedaqoji sistemi yalnız tədris texnikalarının məcmusu deyil, dərin fəlsəfi və humanist əsaslara söykənən kompleks bir təhsil konsepsiyasıdır. Bu konsepsiyanın mərkəzində şagird şəxsiyyəti, onun intellektual, əxlaqi və sosial inkişafı dayanırdı. Vəlibəyov üçün təhsil passiv bilik ötürülməsi deyil, şagirdin fəal idrak prosesinə cəlb edildiyi yaradıcı bir mühit idi.

Səfərəli bəy Vəlibəyovun pedaqoji dünyagörüşünün təməlində humanizm ideyası dayanırdı. O, təhsili insanın şəxsiyyət kimi formalaşmasının əsas vasitəsi hesab edir, şagirdə yalnız öyrədilən obyekt kimi deyil, öz potensialı olan müstəqil subyekt kimi yanaşırdı. Bu yanaşma dövrün ənənəvi, avtoritar təlim üsullarından köklü şəkildə fərqlənirdi.

Vəlibəyov hesab edirdi ki, şagirdin şəxsiyyətinə hörmət, onun fikir və düşüncələrinin nəzərə alınması tədris prosesinin səmərəliliyini artırır. O, zorakılığa, təhqirə və mexaniki əzbərləməyə əsaslanan tərbiyə üsullarını qəbul etmir, əksinə, inandırma, izah və nümunə göstərmə prinsiplərini ön plana çəkirdi. Bu baxımdan onun pedaqoji yanaşması müasir humanist pedaqogikanın ilkin formalarından biri kimi dəyərləndirilə bilər.

Səfərəli bəy Vəlibəyovun pedaqoji sistemində şagirdyönlü təlim əsas metodoloji prinsip kimi çıxış edirdi. O, dərs prosesində şagirdlərin fəal iştirakını təmin etməyə çalışır, sual-cavab, dialoq və praktik tapşırıqlardan geniş istifadə edirdi. Şagirdlərin müstəqil düşünməsi, problem həll etmə bacarıqlarının inkişafı onun üçün əsas məqsədlərdən biri idi.

Vəlibəyov dərs planlamasında şagirdlərin yaş xüsusiyyətlərini, psixoloji inkişaf səviyyələrini və fərdi qabiliyyətlərini nəzərə alırdı. Bu, hər bir şagirdin təlim prosesində öz sürəti ilə irəliləməsinə imkan yaradırdı. O, eyni mövzunun müxtəlif üsullarla izah edilməsini, fərqli tapşırıqların tətbiqini tədrisin effektivliyinin artırılması baxımından zəruri hesab edirdi.

Bu yanaşma müasir pedaqogikada geniş yayılmış fərdiləşdirilmiş təlim və diferensiallaşdırılmış tədris anlayışları ilə səsləşir [Babayev, 2006]. Səfərəli bəyin pedaqoji baxışlarının bu aspekti onun dövrünü qabaqladığını göstərir.

Ana dilində tədris Səfərəli bəy Vəlibəyovun pedaqoji konsepsiyasının mərkəzi elementlərindən biridir. O, ana dilini yalnız kommunikasiya vasitəsi kimi deyil, milli kimliyin, mədəni yaddaşın və mənəvi dəyərlərin daşıyıcısı kimi qiymətləndirirdi. Vəlibəyovun fikrincə, uşaqlar ana dilində təhsil aldıqda bilikləri daha dərindən mənimsəyir və öz fikirlərini sərbəst ifadə etməyi öyrənirlər.

Vəlibəyovun ana dili konsepsiyası dövrün rusdilli təhsil siyasətinə qarşı elmi və pedaqoji əsaslandırılmış alternativ kimi çıxış edirdi. Bu, onun pedaqoji fəaliyyətində milli mövqeyin nə qədər güclü olduğunu göstərir.

Səfərəli bəy Vəlibəyovun didaktik sistemi səs üsulu (fonetik metod), vizual materiallardan istifadə və praktiki məşğələlərə əsaslanırdı. Səs üsulu oxu və yazı bacarıqlarının formalaşmasında xüsusilə effektiv idi və uşaqların dil strukturunu daha asan mənimsəməsinə imkan verirdi. Bu metod şagirdlərin mexaniki əzbərləmədən uzaqlaşaraq məntiqi düşünməsini stimullaşdırırdı [Əhmədov, 2014].

Vəlibəyov dərslərində əyani vəsaitlərdən, gündəlik həyatdan götürülmüş nümunələrdən və real müşahidələrdən istifadə edirdi. Bu yanaşma biliklərin abstrakt deyil, konkret və praktik şəkildə qavranılmasına şərait yaradırdı. Onun üçün dərsin həyatla əlaqələndirilməsi pedaqoji prosesin əsas şərtlərindən biri idi.

Səfərəli bəy Vəlibəyov müəllimi yalnız bilik ötürən şəxs deyil, həm də mənəvi rəhbər və tərbiyəçi kimi görürdü. Müəllimin davranışı, danışıq tərzi və münasibəti şagirdlərin formalaşmasında həlledici rol oynayırdı. Bu səbəbdən o, müəllim etikası məsələsinə xüsusi diqqət yetirirdi. Vəlibəyov müəllim-şagird münasibətlərində qarşılıqlı hörmət və etimada əsaslanan model təklif edirdi. O, müəllimin nüfuzunu qorumaqla yanaşı, şagirdin şəxsiyyətinə hörmət etməyin vacibliyini vurğulayırdı. Bu balanslı yanaşma sinif mühitində sağlam psixoloji atmosferin formalaşmasına xidmət edirdi. Səfərəli bəy Vəlibəyovun pedaqoji baxışları və metodik sistemi Azərbaycan pedaqoji fikir tarixində humanist və yenilikçi istiqamətin parlaq nümunəsidir. Onun şagirdyönlü təlim prinsipi, ana dilində tədris konsepsiyası və didaktik yanaşmaları müasir pedaqoji nəzəriyyələrlə səsləşir. [Sahib qızı, 2025].

Səfərəli bəy Vəlibəyovun pedaqoji irsində dərslik yaradıcılığı və tərbiyə məsələləri xüsusi yer tutur. O, tədris materiallarını yalnız bilik ötürən vasitə kimi deyil, şagird şəxsiyyətinin formalaşmasına xidmət edən çoxfunksiyalı pedaqoji alət kimi dəyərləndirirdi. Bu baxımdan onun hazırladığı dərsliklər və metodik vəsaitlər dövrünün sadə tədris kitablarından əsaslı şəkildə fərqlənir, daha geniş maarifçilik və tərbiyə missiyasını daşıyırdı.

"Vətən dili" dərsliyi vasitəsilə Vəlibəyov ana dilində tədrisin pedaqoji üstünlüklərini praktik olaraq nümayiş etdirmiş, bu sahədə sonrakı nəsil pedaqoqlar üçün metodik istiqamət müəyyən etmişdir.

Səfərəli bəy Vəlibəyovun "Üsuli-cədid" ruhunda hazırladığı dərslik və metodik tövsiyələr yeni təlim üsullarının Azərbaycanda yayılmasına mühüm töhfə vermişdir. Üsuli-cədid təlimi klassik mədrəsə üsullarından fərqli olaraq, sistemli dərs planlaması, mərhələli öyrənmə və şagirdin fəal iştirakı prinsiplərinə əsaslanırdı [Hacıyev, 2009].

Vəlibəyov bu üsulu milli kontekstə uyğunlaşdıraraq tətbiq etmişdir. O, səs üsulunu əsas götürmüş, vizual və praktik metodlardan istifadə etməklə dərsləri daha anlaşılan və maraqlı etmişdir. Bu yanaşma təhsilin keyfiyyətini artırmaqla yanaşı, müəllimlərin də metodik hazırlığının yüksəldilməsinə xidmət edirdi.

"Üsuli-cədid" yanaşması Vəlibəyovun pedaqoji sistemində sadəcə texniki metod deyil, ümumi maarifçilik fəlsəfəsinin ifadəsi idi. Bu fəlsəfə biliklə yanaşı düşünməyi, analiz etməyi və yaradıcı yanaşmanı təşviq edirdi.

Səfərəli bəy Vəlibəyovun "Xəzineyi-əxbar" əsəri onun pedaqoji baxışlarının ensiklopedik xarakterini açıq şəkildə nümayiş etdirir. Bu əsər müxtəlif sahələr üzrə bilikləri bir araya gətirərək şagirdlərin və oxucuların ümumi dünyagörüşünü genişləndirməyə xidmət edirdi. Tarix, coğrafiya, ictimai həyat və mədəniyyətlə bağlı məlumatların bir mənbədə təqdim olunması Vəlibəyovun multidissiplinar yanaşmasının göstəricisidir.

"Xəzineyi-əxbar" təkcə dərs vəsaiti deyil, həm də maarifçi-bilik kitabı kimi çıxış edirdi. Bu əsər vasitəsilə Vəlibəyov oxucuların tənqidi düşünmə bacarıqlarını inkişaf etdirməyi, onları ətraf dünyada baş verən proseslərə maraq göstərməyə təşviq etməyi qarşısına məqsəd qoymuşdur.

Səfərəli bəy Vəlibəyovun pedaqoji konsepsiyasında tərbiyə məsələləri təhsildən ayrı deyil, onun ayrılmaz hissəsi kimi təqdim olunurdu. O, hesab edirdi ki, savadlı, lakin əxlaqi dəyərlərdən uzaq insan cəmiyyət üçün təhlükə yarada bilər. Bu səbəbdən təlim prosesi ilə yanaşı, əxlaqi tərbiyə də sistemli şəkildə aparılmalı idi.

Vəlibəyovun tərbiyə modelində dürüstlük, əməksevərlik, məsuliyyət, hörmət və tolerantlıq kimi dəyərlər ön plana çıxırdı. Müəllim bu dəyərlərin daşıyıcısı və təbliğatçısı olmalı, öz davranışı ilə şagirdlərə nümunə göstərməli idi. Bu baxımdan müəllimin şəxsi nüfuzu tərbiyə prosesində əsas amillərdən biri hesab olunurdu.

Milli kimlik və vətənpərvərlik Səfərəli bəy Vəlibəyovun tərbiyə konsepsiyasının mühüm komponentlərindən idi. O, şagirdlərin öz xalqının tarixini, dilini və mədəniyyətini tanımasını vacib hesab edir, bu biliklərin milli şüurun formalaşmasında əsas rol oynadığını vurğulayırdı. Onun dərsliklərində və tədris materiallarında milli mövzulara geniş yer verilməsi təsadüfi deyildi [Hüseynzadə, 2020].

Vəlibəyov üçün vətənpərvərlik yalnız emosional bağlılıq deyil, həm də sosial məsuliyyət və fəallıq demək idi. O, şagirdləri cəmiyyətə faydalı, vətəninə xidmət edən şəxsiyyətlər kimi yetişdirməyi pedaqoji fəaliyyətinin əsas məqsədlərindən biri hesab edirdi.

Səfərəli bəy Vəlibəyovun dərslik yaradıcılığı və tərbiyə konsepsiyası onun pedaqoji irsinin ən praktik və təsirli sahələrindən biridir. "Vətən dili", "Üsuli-cədid" və "Xəzineyi-əxbar" kimi əsərlər yalnız tədris vəsaiti deyil, milli-mədəni və əxlaqi dəyərlərin daşıyıcısı kimi çıxış etmişdir. Onun tərbiyə modeli isə müasir pedaqogikada aktual olan şəxsiyyətyönümlü və dəyərəsaslı təhsil yanaşmaları ilə səsləşir.

Nəticə. Aparılan tədqiqat göstərir ki, Səfərəli bəy Vəlibəyov Azərbaycan pedaqoji fikir tarixində maarifçi-humanist istiqamətin formalaşmasında mühüm yer tutan şəxsiyyətlərdən biridir. Onun pedaqoji baxışları dövrün sosial-mədəni tələblərinə cavab verməklə yanaşı, müasir pedaqoji yanaşmalarla da məzmun və metodoloji baxımdan səsləşir. Vəlibəyovun şagirdyönümlü təlim prinsipləri, ana dilində tədrisə verdiyi önəm və tərbiyə prosesinə dəyərəsaslı yanaşması onun pedaqoji sisteminin əsasını təşkil etmişdir.

Problemin aktuallığı. Məqalə Azərbaycan pedaqoji fikrinin XIX–XX əsrlərdəki inkişafını öyrənmək baxımından böyük əhəmiyyət kəsb edir. Səfərəli bəy Vəlibəyovun maarifçilik irsi və təhsil konsepsiyası həmin dövrün təhsil islahatlarını və intellektual mühitini əks etdirir. Onun fikirləri Azərbaycanın təhsil sisteminin formalaşmasında əsas rol oynayıb.

Problemin elmi yeniliyi. Məqalənin elmi yeniliyi Səfərəli bəy Vəlibəyovun pedaqoji irsinin yalnız tarixi-pedaqoji fakt kimi deyil, bütöv bir təhsil konsepsiyası kimi sistemli şəkildə təhlil edilməsindən ibarətdir. Tədqiqatda onun dərslik yaradıcılığı, metodik prinsipləri və tərbiyə modeli qarşılıqlı əlaqədə araşdırılmış, Vəlibəyovun pedaqoji ideyalarının müasir humanist və şəxsiyyətyönümlü təhsil nəzəriyyələrinin ilkin formalarından biri olduğu elmi əsaslarla göstərilmişdir.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Məqalənin nəticələri müasir Azərbaycan təhsil sistemində ana dilində tədrisin təkmilləşdirilməsi, şagirdyönümlü təlimin tətbiqi və dəyərəsaslı tərbiyə modelinin inkişafı baxımından praktik əhəmiyyət kəsb edir.

Ədəbiyyat

1. Paşayeva, T. (2022). The main ideology of Safarali Bey Valibayov's pedagogical activity. Modern Scientific Technology. https://ojs.publisher.agency/index.php/MSC/article/view/88
2. Paşayeva, T. (2025). Səfərəli bəy Vəlibəyovun pedaqoji fəaliyyəti və müəllimlik irsi. Məktəbəqədər və İbtidai Təhsil. https://ppe-journal.edu.az/frontend/uploads/files/M%C4%B0T%202025%20%E2%84%963.pdf
3. Sahib qızı, G. (2025). Reflection of Safarali Bay Valibayov's pedagogical and enlightenment ideas in modern Azerbaijani education. Ancient Land International Scientific Journal. https://doi.org/10.36719/2706-6185/49/50-53
4. Babayev, N. (2006). Səfərəlibəy Vəlibəyovun əsərləri və tərbiyə fəaliyyəti. Bakı: İdman. journals.arti.edu.az
5. Əhmədov, H. (2014). Azərbaycan məktəb və pedaqoji fikir tarixi. Bakı: Elm və Təhsil. journals.arti.edu.az
6. Hacıyev, V. (2009). Səfərəlibəy Vəlibəyovun pedaqoji fəaliyyətinin tarixi əsasları. Təhsil və Tədris Elmləri, (2), 44–52. journals.arti.edu.az
7. Hüseynzadə, R. L. (2020). Azərbaycan məktəb və pedaqoji fikir tarixi. Bakı: Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti.

Redaksiyaya daxil olub: 04.12.2025